

๑๐๔. สิ่งที่ไม่คาดคิดย่อมเป็นปรมัตตสัจจะ

An Unexpected Thing as the Ultimate Truth

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

ผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมากอาจหลงลืมในการพิจารณาสภาวะธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกัน อย่างละเอียดถี่ถ้วน ด้วยการใช้อปัญญาและเหตุผล [โยนิโสมนสิการ-ทิพพจักขุญาณ] ในสภาวะธรรมทั้งหลายที่ได้กล่าวถึงนั้น ก็คือ “สิ่งที่ไม่คาดคิด” [เทียบเคียงได้กับ “ตัวแปรแทรกซ้อน” ในงานวิจัย] ที่เป็นปัจจัยองค์ประกอบที่ต้องปราศจากไป ที่เรียกว่า “วิคตปัจจัย” (ข้อ ๒๓ ในปัจจัย ๒๔) ก็สามารถเปรียบเทียบได้กับกรณีที่ว่า “**เมื่อมีกุศลธรรม ก็ย่อมมีอกุศลธรรม**” ได้เช่นกัน ถึงแม้จะมองไม่เห็นอะไรเลยก็ได้ในกรณีนั้นๆ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่มองไม่เห็นหรือไม่คาดคิดไว้ก่อนนั้น ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมองโลกอย่างผิดๆ ไม่ถูกต้องตามเป็นจริง [ธรรมลัทธิ-ยถาภูตธรรม-ตถตา] นั่นคือ มีกระบวนการที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความจริงตาม “**กฎธรรมชาติ-ไตรลักษณ์**” [ธรรมนิยาม ๓-สัมมาทสฺสนะ] เมื่อคิดพิจารณาหาเหตุผลไม่ได้ ทำให้เกิดความคิดวิปลาสจากความเป็นจริง [วิปลาส ๔] แล้วนำไปสู่ความมีอคติลำเอียงด้วยอกุศลธรรม [อคติ ๔] และยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเป็นใหญ่ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง [อุปาทาน ๔-ทิฏฐิ ๒-ทิฏฐิ ๓] แม้จะไปพูดคุยกับชาวโลกก็ไม่รู้เรื่อง [บัญญัติธรรม ๓: ตัณหา-ทิฏฐิ-มานะ] เพราะมีเหตุผลอย่างผิดๆ จากธรรมชาติที่เป็นจริง นั่นเอง บุคคลเหล่านี้ มักเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นจริง แต่กลับสนับสนุนตรงกับจริตนิสัยใจคอของตน และกลายเป็นแรงเร่งไปสู่ความหายนะฉิบหายในชีวิตทั้งเลวและเร็วยิ่งขึ้นกว่าเวลาอันควรเป็น ความเสื่อมในทางฉิบหายดังกล่าวนี้ มีกระจายทั่วไปในสังคมกลุ่มคนที่ทุศีลไม่ทรงธรรม ซึ่งมักนำเสนอความคิดที่อุปาทานผู้สังคมที่วิปริตพิการเช่นกัน ทั้งหลายทั้งปวงนั้น ก็เนื่องมาจาก **ความไม่รู้จริง** หรือ **ความไม่เข้าใจ** ในสภาวะธรรม ที่เรียกว่า “**สิ่งที่ไม่คาดคิด**” ที่ซ่อนตัวแฝงเร้นอยู่ในสภาวะธรรมใดๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกัน.

บทความที่ ๑๐๔ ประจำปี ๒๕๕๕ – สิ่งที่ไม่คาดคิดย่อมเป็นปรมัตตสัจจะ

พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติพวกเราทั้งหลายไม่ให้ประมาทในชีวิต คือ ให้ใคร่ครองด้วยเหตุผลอย่างมีสติ และให้เรียนรู้เพิ่มเติมด้วยปัญญาอย่างมีสัมปชัญญะ ก่อนตัดสินใจในการกระทำกรรมใดๆ ให้เกิดขึ้นต่อไปในชีวิต เพราะการกระทำกรรมใดๆ นั้น ย่อมส่งผลกระทบถึงผลวิบากในกาลแห่งอนาคตทั้งสิ้น กรรมย่อมแสดงถึงผลวิบากแห่งเจตนาทั้ง ๖ [สัจเจตนา] ที่เกี่ยวข้องกับการปรุงแต่งทางอินทรีย์ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ คำว่า “การปรุงแต่ง” [อภิสังขาร ๓] นั้น หมายถึง เจตนาที่เป็นได้ทั้งความปรารถนาหรือความไม่ปรารถนา จนรวมทั้งความรู้สึกเฉยๆ เป็นกลางจากการรับรู้เสวยอารมณ์ต่างๆ ทั้ง ๖ ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์ ที่มีมูลฐานมาจาก “กิเลสตัณหา-ทัญญิ” [อวิชชา-ความไม่รู้จริงในสภาวะธรรมตามกฎธรรมชาติ] ที่หมักคองอยู่ในพื้นจิตสันดานของบุคคลนั้น นั่นคือ จิตหรือสภาวะแห่งจิตในขณะนั้น [วิถิจิต] ไม่สะอาดบริสุทธิ์จากนิวรณ์ ยังหลงใหลไม่มีสติสัมปชัญญะ [ไม่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล-สัมโมหะ] ไม่สามารถเจริญด้วย “อโยนิโสมนสิการ” หมายถึง การคิดไม่ถึงด้วยปัญญาและเหตุผลหรืออีกนัยหนึ่ง จิตฟุ้งซ่านไม่เป็นจิตอันยิ่ง “อธิจิตต์” ซึ่งต้องประกอบด้วย (๑) *สัมมāvayama-sāmaṃpāraṇa* ๔ [วิริยอินทรีย์] (๒) *สัมมาสติ-สติปัญฺฐาน* ๔ [สตินทรีย์] และ (๓) *สัมมาสมาธิ-ฌาน* ๔ [สมาธินทรีย์] ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” นั่นคือ จิตที่ได้รับการพัฒนาบรรลุถึง “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ ได้แก่ (๑) “ัตถมขณัตตตาแห่งอุเบกขา” [อุเบกขา-อุปกอินทรีย์] คือ “อุเบกขาวทนา” ความรู้สึกเฉยๆ ความวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม และรวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน [กัมมัสสกตาปัญญา] กับ (๒) “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” [สมาธิ-สมาธินทรีย์-จิตตัสเสกัคคตา] คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความมั่นสนิทในธรรม เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติ ธรรมถูกต้อง กำจัดความข้องใจสงสัยเสียได้ เมื่อเกิด “ธรรมสมาธิ” คือ ความมั่นสนิทในธรรม ก็จะเกิดจิตตสมาธิ นั่นคือ ความตั้งมั่นของจิต ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) *ปฺราโมทย์*-ความชื่นบานใจ ร่าเริงสดใส (๒) *ปีติ*-ความอิ่มใจ ความปลื้มใจ (๓) *ปัสสัทธิ*-ความสงบเย็นกายใจ ความผ่อนคลายร้อนสบาย (๔) *สุข*-ความรื่นใจ ไร้ความข้องขัด และ (๕) *สมาธิ*-ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทของจิตใจ โดยไม่มีสิ่งรบกวนร้าวระคาย เมื่อเปรียบเทียบกับ “องค์ฌาน ๖” ได้แก่ *วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-อุเบกขา-เอกัคคตา* ในทางตรงกันข้าม ถ้าจิตที่ฟุ้งซ่านไม่เป็นสมาธิในฌานชั้นต่างๆ นั้น จะเป็นจิตในกระแสวิถิแห่งโลกธรรมทั้ง ๘ ประการ อันเป็นเหตุนำไปสู่สงสารทุกข์ ได้แก่ (๑) *ลาภ*-ได้ลาภ (๒) *อลาภ*-เสียลาภ (๓) *ยศ*-ได้ยศ (๔) *อยส*-เสียยศ (๕) *นินทา*-ติเตียน (๖) *ปลังสา*-สรรเสริญ (๗) *สุข*-ความสุข และ (๘) *ทุกข์*-ความทุกข์ คำว่า “สงสารทุกข์” หมายถึง ทุกข์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ทุกข์ที่ประสบในภาวะแห่งการว่ายวนอยู่ใน “กระแสแห่งกิเลส-กรรม-และ-วิบาก” [วิญญู ๓] ในคำว่า “สงสารวิญ-สงสารวิญญู” หมายถึง วัฏวนแห่งสงสาร นั่นคือ ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดยมี “อวิชชาเป็นสังสารนาเยกา” [ตัวนำสังสาระ-ปฏิจจสมุปบาท ๑๒] อนึ่ง ข้อ

พึงสังวรระวังเป็นอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรม นั่นคือ การทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์จากนิวรณ์ทั้งหลายเป็นเบื้องต้น โดยชำระให้สะอาดหมดจดด้วยการเจริญสมถภาวนาอย่างสืบเนื่องเป็นนิตย์ ไม่เผอเรอประมาท ผัดเพี้ยน ปล่อยปละละเลย ชะล่าใจ ละลืมหูลืมตาประมาทพลาดพลั้ง ด้วยการสำรวมระวังด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ ย่อมเข้าถึงเจตสิกฝ่ายดีงาม ที่เรียกว่า “โสภณเจตสิก ๒๕” (ข้อ ๒๘-๕๒ ในเจตสิก ๕๒) คือ “จิตฝ่ายดีงาม” ย่อมเกิดขึ้นจากการเจริญสมถภาวนา โดยจำแนกออกเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

(๑) “โสภณสาธารณเจตสิก ๑๕” หมายถึง เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง ได้แก่

- (๒๘) “สัทธา” คือ ความเชื่อ
- (๒๙) “สติ” คือ ความระลึกได้ ความสำนึกพร้อมอยู่
- (๓๐) “หิริ” คือ ความละอายต่อบาป
- (๓๑) “โอตตัปปะ” คือ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป
- (๓๒) “อโลภะ” คือ ความไม่ยอกได้อารมณ์
- (๓๓) “อโทสะ” คือ ความไม่คิดประทุษร้าย
- (๓๔) “ตัตรมัทธัตตตา” คือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ
- (๓๕) “กายปัสสัทธา” คือ ความสงบแห่งกองเจตสิก
- (๓๖) “จิตตปัสสัทธา” คือ ความสงบแห่งจิต
- (๓๗) “กายลหุตตา” คือ ความเบาแห่งกองเจตสิก
- (๓๘) “จิตตลหุตตา” คือ ความเบาแห่งจิต
- (๓๙) “กายมมุตตา” คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก
- (๔๐) “จิตตมมุตตา” คือ ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต
- (๔๑) “กายกัมมัญญุตตา” คือ ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก
- (๔๒) “จิตตกัมมัญญุตตา” คือ ความควรแก่การงานแห่งจิต
- (๔๓) “กายปาคุญญุตตา” คือ ความคล่องแคล่วแห่งกอง
- (๔๔) “จิตตปาคุญญุตตา” คือ ความคล่องแคล่วแห่งจิต
- (๔๕) “กายชุกตตา” คือ ความชื่ตรงแห่งกองเจตสิก
- (๔๖) “จิตตชุกตตา” คือ ความชื่ตรงแห่งจิต

(๒) “วิริตติเจตสิก ๓” หมายถึง เจตสิกที่เป็นตัวความงดเว้น ได้แก่

- (๔๗) “สัมมวาจา” คือ เจริญชอบ
- (๔๘) “สัมมากัมมันตะ” คือ กระทำชอบ
- (๔๙) “สัมมาอาชีวะ” คือ เลี้ยงชีพชอบ

- (๓) “อัปมัญญาเจตสิก ๒” หมายถึง เจตสิกคืออัปมัญญา ได้แก่
  - (๕๐) “กรรณา” คือ ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์
  - (๕๑) “มูทิตา” คือ ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข
- (๔) “ปัญญาทรียเจตสิก ๑” หมายถึง เจตสิกคือปัญญาทรีย ได้แก่
  - (๕๒) “ปัญญาทรีย-อโมหะ” คือ ความรู้เข้าใจ ไม่หลง

เพราะฉะนั้น ข้อพึงพิจารณาเป็นพิเศษนั้น คือ “โสภณจิต-จิตฝ่ายดีงาม” ย่อมเป็นภาวะแห่งจิตที่เกิดจากการเจริญจิตตภาวนาโดย “ฌานสมาธิ” เพื่อให้กลายเป็นจิตอันยิ่ง [อธิจิตตสิกขา: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] ในภาวะแห่งจิตที่ปราศจากนิวรณ์ [จตุตถฌาน] นั้น ย่อมประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อธิศีล (๒) อัปมัญญาธรรม และ (๓) ปัญญา และในขณะที่จิตวิวัฒน์ไปสู่ “จตุตถฌาน” นั้น ทำให้เกิด “จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” หมายถึง อภิชฌาที่แห่งจตุตถฌานที่ทำให้เกิดคุณวิเศษต่างๆ ๕ ประการ (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ดังนี้

- (๑) หมวดอนุப்புพนิโรธ คือ ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับในสมาธิ
  - (๑) “บาทแห่งฌานทั้งปวง” คือ “รูปฌาน ๔-อรูปฌาน ๔” และ “นิโรธสมาบัติ” [สัญญาเวทยนิโรธ]
- (๒) หมวดอภิญา [อภิญา ๕] คือ ความรู้ยิ่งยวด
  - (๒) “อิทธิวิธิ-อิทธิวิธญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
  - (๓) “ทิพโสต-ทิพโสตญาณ” คือ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
  - (๔) “เจโตปริยญาณ” คือ ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้
  - (๕) “บุพเพนิวาสานุสสติ-บุพเพนิวาสญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) คือ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
  - (๖) “ทิพจักขุ-ทิพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) คือ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์
- (๓) หมวดญาณ [ญาณ ๒] คือ ปรีชาหยั่งรู้-ปัญญาหยั่งรู้
  - (๓) “ยถากัมมุปคตญาณ-อติตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีตและสวหาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้
  - (๔) “อนาคตังสญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคตและหยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้
- (๔) หมวดอรุปฌาน [ข้อ ๓ ในกรรมฐาน ๔๐] คือ อรูปฌาน ๔ ที่เป็นบาทฐานในการเข้านิโรธสมาบัติ
  - (๕) “อากาธานัญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “อากาธหาที่สุดมิได้”
  - (๑๐) “วิญญาณัญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้”
  - (๑๑) “อากิณัจญญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะไม่มีอะไรเลย”
  - (๑๒) “เนวสัณญานาสัณญาตณณาน” คือ มนสิการว่า “ภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่”
- (๕) หมวดโลกุตตระ คือ ภาวะเหนือโลกียธรรม ที่จิตปราศจากกิเลสและทุกข์แล้ว
  - (๑๓) “โลกุตตรจตุตถฌาน” คือ จิตน้อมถึง “เจโตวิมุตติ” [สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปนิหิตสมาธิ]

แต่อย่างไรก็ตาม ใน “จุดตถณามี ๑๓ ประเภท” นั้น ผู้ที่จะบรรลุคุณวิเศษทั้งหลายได้นั้น ก็ขึ้นอยู่กับความ สะอาดบริสุทธิ์ของจิตใจที่ปราศจากนิวรณ์ทั้งหลาย [นิวรณ์ = กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมัทธะ-อุทธัจจะ- วิจิกิจฉา-อวิชชา- อรติ-อกุศลธรรมทั้งหลาย] เพื่อให้เกิดความรู้ประจักษ์แจ้งใน คำว่า “นิวรณ์” นั้น ให้ พิจารณาถึง “สมชรรวม” ที่ค้ำนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย อันเป็นธรรมตรงข้ามกัน ดังนี้

[๗๒๕] คำว่า “สมชรรวม” [ธรรมสงบ-ธรรม ๓๗ ประการ] ความว่า:

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 802 FILE 69)

[A] ฝ่ายสมถพละ [ปัญญาในสมาธิ-อารัมมณูปนิชฌาน]

[๑] ในอันดับ ข้อ ๑-๗ คือ **ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘** [ปริตตะ-กามาวจร]

- (๑) เพราะท่านละ “กามฉันทะ” ได้แล้ว “**เนกขัมมะ**” จึงเป็น “**สมถชรรวม**” [Monastic Observances]
- (๒) เพราะท่านละ “พยาบาท” ได้แล้ว “**อัพยาบาท**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๓) เมื่อท่านละ “ถีนมัทธะ” ได้แล้ว “**อาโลกสัญญา**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๔) เพราะท่านละ “อุทธัจจะ” ได้แล้ว “**อวิกขปะ**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๕) เพราะท่านละ “วิจิกิจฉา” ได้แล้ว “**ธรรมววัตถาน**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๖) เพราะท่านละ “อวิชชา” ได้แล้ว “**ญาณ**” [ฌาน] จึงเป็นสมชรรวม
- (๗) เพราะท่านละ “อรติ” ได้แล้ว “**ปราโมทย์**” จึงเป็นสมชรรวม

หมายเหตุ: นับจากขั้นนี้ไป เรียกว่า “**กุศลธรรมทั้งปวง**” = (๑) **มหัคคตะ** [คั่นระหว่าง กามาวจร กับ โลกุต ตระ] และ (๒) **อปัปมาณะ**

[๒] ในอันดับ ข้อ ๘-๑๑ คือ **รูปฌาน ๔** [มหัคคตะ-รูปาวจร]

- (๘) เพราะท่านละ “นิวรณ์” ได้แล้ว “**ปฐมฌาน**” [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมชรรวม
- (๙) เพราะท่านละ “วิตก-วิจารณ์” ได้แล้ว “**ทุติยฌาน**” [ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมชรรวม
- (๑๐) เพราะท่านละ “ปีติ” ได้แล้ว “**ตติยฌาน**” [สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมชรรวม
- (๑๑) เพราะท่านละ “สุข” ได้แล้ว “**จุดตถณาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา = จิตประภัสสร] จึงเป็นสมชรรวม

[๓] ในอันดับ ข้อ ๑๒-๑๕ คือ **อรุฌาน ๔** [มหัคคตะ-อรุปาวจร]

- (๑๒) เพราะท่านละ “**รูปสัญญา-ปฏิมสัญญา-นानัตตสัญญา**” ได้แล้ว “**आกาสาณัญญาตสมบัตติ**” จึง เป็นสมชรรวม
- (๑๓) เพราะท่านละ “**आกาสาณัญญาตสมบัตติ**” ได้แล้ว “**วิญญาณัญญาตสมบัตติ**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๑๔) เพราะท่านละ “**วิญญาณัญญาตสมบัตติ**” ได้แล้ว “**आกิณญัญญาตสมบัตติ**” จึงเป็นสมชรรวม
- (๑๕) เพราะท่านละ “**आกิณญัญญาตสมบัตติ**” ได้แล้ว “**เนวสัญญานาสัญญาตสมบัตติ**” จึงเป็นสมชรรวม

[B] ฝ่ายวิปัสสนาพละ [ปัญญาในวิปัสสนา-ลักษณะปนิชฌาน]

[๔] ในอันดับ ข้อ ๑๖-๓๓ คือ มหาวิปัสสนา ๑๘ [คั่นระหว่าง มหัคคตะ-อัปปมาณะ]

- (๑๖) เพราะท่านละ “นิจสัญญา” ได้แล้ว “อนิจจานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๗) เพราะท่านละ “สุขสัญญา” ได้แล้ว “ทุกขานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๘) เพราะท่านละ “อิตตสัญญา” ได้แล้ว “อนัตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๙) เพราะท่านละ “นันทสัญญา” [ความเพติดเพติน] ได้แล้ว “นิพพิทานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๐) เพราะท่านละ “ราคสัญญา” ได้แล้ว “วิราคานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๑) เพราะท่านละ “สมุททยสัญญา” ได้แล้ว “นิโรธานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๒) เพราะท่านละ “อาทานสัญญา” [ความสำคัญโดยความถ่อมมัน] ได้แล้ว “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๓) เพราะท่านละ “ฉนสัญญา” [สำคัญว่าเป็นก่อน] ได้แล้ว “ขยานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๔) เพราะท่านละ “อายุหนา” [การประมวลมา] ได้แล้ว “วยานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๕) เพราะท่านละ “ฐวสัญญา” [สำคัญว่ายั่งยืน] ได้แล้ว “วิปริณามานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๖) เพราะท่านละ “นิमितตสัญญา” ได้แล้ว “อนิมิตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๗) เพราะท่านละ “ปณิธิสัญญา” [การตั้งมั่นแห่งกิเลส] ได้แล้ว “อัปปณิธิทานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๘) เพราะท่านละ “อภินิวส” [ยึดมั่น-อิตตภินิวส] ได้แล้ว “สุญญตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๙) เพราะท่านละ “สाराทานภินิวส” [ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ] ได้แล้ว “อริปัญญาธรรมวิปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม [การเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง]
- (๓๐) เพราะท่านละ “สัมโมหาภินิวส” [ยึดมั่นด้วยความลุ่มหลง] ได้แล้ว “ยถาภูตญาณทัสนะ” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๑) เพราะท่านละ “อาลยาภินิวส” [ยึดมั่นในอาลัย] ได้แล้ว “อาทีนวานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๒) เพราะท่านละ “อัปปฏิสังขา” [ไม่พิจารณา] ได้แล้ว “ปฏิสังขานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๓) เพราะท่านละ “สังโยคาภินิวส” [ยึดมั่นในการประกอบกิเลส] ได้แล้ว “วิวัฏฏานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม

[๕] ในอันดับ ข้อ ๓๔-๓๗ คือ อริยมรรค ๔ [โมณะ = ญาณในอริยมรรค ๔ หรือ อัปปมาณะ-โลกุตตระ]

- (๓๔) เพราะท่านละ “กิเลสอันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทิวฐิ” ได้แล้ว “โสตาปัตติมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๕) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างหยาบ” ได้แล้ว “สกทาคามิมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๖) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างละเอียด” ได้แล้ว “อนาคามิมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๗) เพราะท่านละ “กิเลสทั้งปวง” ได้เด็ดขาดแล้ว “อรหัตตมรรค” จึงเป็นสมชรรรม

ฉะนั้น ในการดับนิเวศทั้งหลายได้ในขณะการบำเพ็ญเพียรสมาบัตินั้น โดยปกติแล้ว บุคคลย่อมเข้าถึงคุณวิเศษด้วยการกำจัดกิเลส ได้แก่ (๑) **นิโรธ** –การดับ (๒) **ปหาน** –การละกิเลส (๓) **วิมุตติ** –ความหลุดพ้น (๔) **วิเวก** –ความสัจ –ความปลื้มออก (๕) **วิราคะ** –ความคลายกำหนด –ความสำรอกออกได้ และ (๖) **โอสถัคคะ** –ความสละ –ความปล่อย โดยจำแนกประเภทออกเป็น ๕ ระดับ ได้แก่ (๑) “**วิกข์มกณะ**” [วิกข์มกณนิโรธ – วิกข์มกณปหาน – วิกข์มกณวิมุตติ – วิกข์มกณวิเวก – วิกข์มกณวิราคะ – วิกข์มกณโอสถัคคะ] คือด้วยอาการข่มกิเลสไว้ของท่านผู้บำเพ็ญสมาธิ ถึงปฐมฌาน ย่อมข่มนิเวศไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น และ (๒) “**ตทังคะ**” [ตทังกนิโรธ – ตทังกปหาน – ตทังกวิมุตติ – ตทังกวิเวก – ตทังกวิราคะ – ตทังกโอสถัคคะ] คือด้วยองค์นั้นๆ ที่จะกำจัดกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมที่ตรงข้าม เช่น ดับสักกายทิฏฐิด้วยความรู้ที่กำหนดแยกนามรูปออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้นๆ สำหรับ “**ในอันดับ ข้อ ๓๔-๓๗** คือ **อริยมรรค ๔**” ดังกล่าวข้างต้นนั้น เรียกว่า (๓) “**สมุจเจท**” [สมุจเจทนิโรธ – สมุจเจทปหาน – สมุจเจทวิมุตติ – สมุจเจทวิเวก – สมุจเจทวิราคะ – สมุจเจทโอสถัคคะ] หมายถึง การกำจัดกิเลสด้วยตัดขาด หมายถึง ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วย “**โลกุตตรมรรค**” [บรรลุด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**”] นั้นเอง แต่ถ้ากำจัดด้วย “**อริยผล ๔**” เรียกว่า (๔) “**ปฏิบัติสัทธา**” [ปฏิบัติสัทธานิโรธ – ปฏิบัติสัทธาปหาน – ปฏิบัติสัทธาวิมุตติ – ปฏิบัติสัทธาวิเวก – ปฏิบัติสัทธาวิราคะ – ปฏิบัติสัทธาโอสถัคคะ] หมายถึง กำจัดด้วยสงบระงับ คือ อาศัย “**โลกุตตรมรรค**” ชำระกำจัดกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว จึงบรรลุ “**โลกุตตรผล**” [สัมมาญาณ – บรรลุด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**”] กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก แต่ถ้ากำจัดชำระกิเลสด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลดปล่อยไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป เรียกว่า (๕) “**นิสสรณะ**” [นิสสรณนิโรธ – นิสสรณปหาน – นิสสรณวิมุตติ – นิสสรณวิเวก – นิสสรณวิราคะ – นิสสรณโอสถัคคะ] นั่นคือ “**อมตธาตุ – บรมธรรม – นิพพาน**” [วิวิญญูชะ – ชันชวินิมุตติ – สัมมาวิมุตติ – บรรลุด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๑๐**”] ที่เรียกว่า “**สัมมัตตะ ๑๐ – อเสชธรรม**”] อันหมายถึง “**อรหัตตผลวิมุตติ – อนุปาทิเสสนิพพาน – ชีวิตสมัสสิ**”

ดังรายละเอียดเกี่ยวกับ (๑) **สมถภาวนา** [ฌาน – สมาธิ – อธิจิตต์] กับ (๒) **วิปัสสนาภาวนา** [ญาณ – ปัญญา – อธิปัญญา] ดังกล่าวข้างต้นนั้น การชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสนิเวศทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งด้วย “**จิตตภาวนาแห่งสมถะ**” ก่อนที่บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมนั้น จะก้าวไปสู่ “**ปัญญาภาวนาแห่งวิปัสสนา**” ตามลำดับ เมื่อสมาธิเกิดความบริสุทธิ์ พร้อมด้วยปัญญาบริสุทธิ์ในเวลาเดียวกันนั้น ย่อมทำให้บุคคลนั้น ได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ สามารถบรรลุได้ “**ปัญญาเห็นธรรม**” รู้เห็นสัตว์ทั้งหลายมีวิถีชีวิตดำเนินตามอำนาจแห่งกรรมของตน พิจารณาสภาวะธรรมนั้นๆ ได้ตามความเป็นจริง อย่างเช่น การรู้เห็น “**อวิชชาเป็นสังสารนาถิกา**” [ตัวนำสังสารแห่งทุกข์ – ปฏิจจสมุปบาท ๑๒: **ทิพพจักขุญาณ**] ด้วยศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า [อธิโมกษ์: **กัมมสัทธา – วิปากสัทธา – กัมมัสสกตาสัทธา**] และสามารถพิจารณาไตร่ตรองสภาวะธรรมได้อย่างถ่องแท้ประณีตละเอียดอย่างครบถ้วนกระบวนแห่งธรรมทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผล [โยนิโสมนสิการ – มีสติสัมปชัญญะอย่างสม่ำเสมอ ไม่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ] หรือสามารถบรรลุถึงระดับความแตกฉาน ความรู้แตกฉาน หรือปัญญาแตกฉาน ที่เรียกว่า “**เสขปฏิสัมภทา**”

หมายถึง สำเร็จปฏิสัมภิทาของเสขบุคคล ได้เสขปฏิสัมภิทา นั่นคือ ปฏิสัมภิทาของพระเสขะ [พระอรหันต์] หรือ **“ปฏิสัมภิทา ๔: อัคตปฏิสัมภิทา-ชัมมปฏิสัมภิทา-นิรุตติปฏิสัมภิทา-ปฏิภาณปฏิสัมภิทา”** เพราะฉะนั้น ในบรรดาสภาพธรรมทั้งหลายที่เป็นสิ่งไม่คาดคิดตามปกติที่ปุถุชนจะพึงระลึกไม่ได้หรือละเอียดเข้าไปนั้น บุคคลที่มีจิตปราศจากกิเลสนิวรณ์ทั้งหลาย ย่อมพึงระลึกพิจารณาให้เห็นได้ตามสภาพที่เป็นจริง ที่เรียกว่า **“ปรมัตตสังขะ”** ย่อมเป็นเหตุให้มีจิตสะอาดบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับ **“สังกิเลส”** ทั้งหลาย [โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส] ที่จะครอบงำจิตใจได้ในทุกขณะ นั่นคือ รู้เห็นอย่างเท่าทันกิเลสทั้งหลายแห่งโลก ธรรม โดยไม่คิดใจพอใจใน (๑) **“อิฏฐารมณ”** คือ ส่วนที่น่าปรารถนา [ลาภ-ยศ-สรรเสริญ-สุข] หรือ (๒) **“อนิฏฐารมณ”** คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา [อลาภ-อยส-นินทา-ทุกข์]

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาด้วย **“อริยมรรคมีองค์ ๘”** อย่างสมบูรณ์บริบูรณ์ตามแนวทางปฏิบัติ แห่ง **“มัชฌิมาปฏิปทา”** ดีแล้ว ซึ่งต้องประกอบด้วย (๑) **ศีลบริสุทธิ์** (๒) **สมาธิบริสุทธิ์** (๓) **ปัญญาบริสุทธิ์** ตามลำดับ ในขณะที่จิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์จนบรรลุถึง **“จตุตถฌานอุคตจิต”** [สมถภาวนา] อันเป็นจิตที่ถึงตาม [โสภณจิต] รวมทั้ง **“ปัญญานูตาม”** [วิปัสสนา] ซึ่งสภาวะแห่งจิตเป็น **“จิตประภัสสร”** นั่นคือ จิตที่ปราศจาก นิวรณ์ทั้งหลายดีแล้ว จิตจึงดำรงตั้งมั่นอยู่ตามสภาพดั้งเดิมของจิตและเจตสิก โดยเป็น (๑) **“อัปนาสมาธิ”** คือ **“เอกกคตาแห่งสมาธิ”** โดยตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแนบสนิท และ (๒) **“อุเบกขาจิต”** คือ **“ตัตตร มัชฌัตตตา”** โดยมีความเป็นกลางในอารมณ์นั้น [สภาวะธรรม] เพราะมีปัญญารู้แจ้งในสภาวะดังกล่าวมาแล้ว [กัมมัสสกตาญาณ-ทิพพจักขุญาณ] ดังนั้น ในสภาวะแห่งจิตที่วางตนเป็นกลางเฉยต่อสังขารนิमितทั้งหลายที่ พึงจะเกิดขึ้นในการเจริญภาวนานั้น พึงเกิดปฏิสัมพันธกับธรรมทั้งหลายเช่นกัน โดยจำแนกออกเป็น ๑๐ อาการ ดังต่อไปนี้

“อุเบกขา ๑๐” หมายถึง เห็น โดยความเข้าถึง ด้วยเห็นเสมอ คือ เป็นผู้ไม่ตกไปในฝักใฝ่เลยเห็น ผู้พร้อมเพียง ด้วย **“ตติยฌาน”** เรียกว่า **“ผู้มีอุเบกขา-อุเบกขโก”** เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขานั้น ซึ่งบริสุทธิ์ใพบูลย์มี กำลัง ได้แก่ ตัตตรมัชฌัตตอุเบกขา ๑ พรหมวิหารอุเบกขา ๑ โภขฉังอุเบกขา ๑ ฉฬงอุเบกขา ๑ ฌานอุเบกขา ๑ ปารี สุทธิอุเบกขา ๑ วิปัสสนุเบกขา ๑ สังขารอุเบกขา ๑ เวทนุเบกขา ๑ และ วิริยุเบกขา ๑ (พระสุตตันตปิฎก ขุททก นิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 510-513 FILE 68) ดังนี้

- (๑) **“ตัตตรมัชฌัตตอุเบกขา”** คือ อุเบกขาที่นำสหชาตธรรมไปเสมออันมาใน **“เยวาปนกกรรม”** ได้แก่ นันทะ ๑ อธิโมกษ์ ๑ มนสิการ ๑ ตัตตรมัชฌัตตตา ๑ กรุณา ๑ มุทุตา ๑ กายทวจริตวิริติ ๑ วจิตวจริต วิริติ ๑ มิจจาชีวีวิริติ ๑
- (๒) **“พรหมวิหารอุเบกขา”** คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายที่จิตแผ่ ออกไปทิศหนึ่ง
- (๓) **“โภขฉังอุเบกขา”** คือ อุเบกขาอันเป็นอาการของความเป็นกลางของธรรมอันเกิดร่วมกันที่อาศัย **“วิเวก”** คือ ความสังัดที่ปลีกออกจากกิเลส

(๑) สติ-สัมปชัญญะ [วิชา]

(๒.๑) “**สติ**” หมายถึง สติ: ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ: กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่
เลื่อนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทรีย์ สติพละ สัมมาสติ

(๒.๒) “**สัมปชัญญะ**” หมายถึง ปัญญา: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความ
กำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้
ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่อง
ทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา**: ปัญญา
นทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสง
สว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม
สัมมาทิฏฐิ

(๒.๓) “**สัมปชัญญะ ๔**” [Awareness] (ข้อ ๒ ในธรรมมีอุปการะมาก ๒ อีกข้อ ๑ คือ สติ) หมายถึง
ความรู้ตัวทั่วพร้อม-ความรู้ตระหนัก-ความรู้ชัดเข้าใจชัดซึ่งสิ่งที่นึกได้ มักมากคู่กับ “สติ”
[Mindfulness หมายถึง ความระลึกจำได้ โดยจำแนกออกเป็นคำไวพจน์ ดังนี้ (๑) สติ: ความ
ตามระลึก-ความหวนระลึก (๒) สติ: กิริยาที่ระลึก-ความทรงจำ-ความไม่เลื่อนลอย-ความไม่
ลืม (๓) สติ: สตินทรีย์-สติพละ-สัมมาสติ] ได้แก่ (๑) “**สาตถกสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่ามี
ประโยชน์ หรือตระหนักว่าตรงตามจุดหมาย (๒) “**สัพพายสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่าเป็นสัพปา
ยะ หรือตระหนักว่าเกื้อกูลเหมาะสมกัน (๓) “**โคจรสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่าเป็นโคจร หรือ
ตระหนักในแดนงานของตน และ (๔) “**อสัมโมหสัมปชัญญะ**” คือ รู้ชัดว่าไม่หลง หรือ
ตระหนักในตัวตนว่าไม่หลงไหล ไม่สับสนพันเพือน ส่วนคำว่า “**สติสัมปชัญญะ**”
[Temperance] หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ นั่นคือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัว
เสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้า ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

(๒) มุจฺจตุตฺตังคะ-อสัมปชัญญะ [อวิชา]

(๑.๑) “**มุจฺจตุตฺตังคะ**” หมายถึง ความระลึกไม่ได้ ความไม่ตามระลึก ความไม่หวนระลึก ความระลึก
ไม่ได้ อาการที่ระลึกไม่ได้ ความไม่ทรงจำ ความเลื่อนลอย ความหลงลืม

(๑.๒) “**อสัมปชัญญะ**” หมายถึง ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความ
ไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดย
รอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่กระทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา
ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหล อวิชา โอะมะคืออวิชา
โยคะคืออวิชา อนุสัยคืออวิชา ปริยภูฐานคืออวิชา ลืมคืออวิชา อกุศลมูลคือโมหะ

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปติปราโมทย์ในธรรมทั้งหลายได้นั้น จึงเป็นผู้ล่วงรู้ในธรรมทั้งหลาย ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม ที่เรียกว่า “ธรรมจักร-อาณาจักรแห่งธรรม” หรือพิจารณาโดยรวม หมายถึง “ปัจฉัยธรรม” ด้วยการเจริญกุศลกรรม โดย “โยนิโสมนสิการ” [ปฏิจกสมุปปาท ๑๒-ปฏิจกสมุปปันนธรรม ๖-ทิพพจักขุญาณ = ธรรมปฏิสัมภิตา] ฉะนั้น สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เรียกว่า “สิ่งที่คาดไม่ถึง” ย่อมไม่หลงเหลือให้เป็นข้อกังขาสงสัยในจิตทุกขณะ ไม่เจริญตกต่ำไปในความฟุ้งซ่านจนเสียดสีหรือมีสติพื้นเพื่อนสับสนในการเจริญอริยธรรมหรืออริยมรรคแต่ประการใดทั้งสิ้น นั่นคือ สิ้นความสงสัยในธรรมที่ตนกำลังดำเนินปฏิบัติธรรมอยู่ ที่เรียกว่า “กัณฑาวิตรณวิสุทธิ” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๑) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัด ความลังเลสงสัย ความเคลือบแคลง หรือความไม่แน่ใจได้ [วิจิกิจฉา ข้อ ๕ ในนิวรรณ์ ๕ -ข้อ ๔ ในอนุสัย ๗ -ข้อ ๖ ในกิเลส ๑๐ -ข้อ ๒ ในสังโยชน์ ๑๐] คือ กำหนดรู้ปัจฉัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อธรรมดังกล่าวนี้ตรงกับ “ธรรมฐิติญาณ-ญาณุตตญาณ-สัมมาทัสสนะ” จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังจัจ [ทุกขสมุทัยอริยสังจัจ] เพราะ (๑) ความดำรงคงตัวแห่งธรรม ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดา (๒) ความรู้ตามความเป็นจริง รู้ตามที่มันเป็น และ (๓) ความตั้งตนไว้ในความเห็นชอบแห่งทฤษฎีสัมปทา

ดังนั้น การทำจิตให้สะอาดจากกิเลสทั้งหลายได้นั้น ย่อมทำให้เกิด “วิชชา” ได้ นั่นคือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ โดยเกิดการหยั่งรู้และการหยั่งเห็นในภาวนานิมิตต่างๆ ด้วย “ญาณทัสสนะ” หมายถึง การเห็นกล่าวคือการหยั่งรู้ การเห็นที่เป็นญาณหรือเห็นด้วยญาณ อย่างต่ำสุด หมายถึง “วิปัสสนาญาณ” นอกนั้นในที่หลายแห่งหมายถึง (๑) ปัญญาญาณในสมถภาวนา ที่เรียกว่า “จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ” และ (๒) ปัญญาญาณในวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ (๑) “มรรคญาณ” คือ ความตรัสรู้ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] ที่เรียกว่า “สมุจเฉทนิโรธ” [ดับด้วยตัดขาดแห่งโลกุตตรมรรค] (๒) “ผลญาณ” คือ ความตรัสรู้ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ-สัมมาญาณ] ที่เรียกว่า “ปฏิบัติสัทธนิโรธ” [ดับด้วยสงบระงับแห่งโลกุตตรผล] (๓) “ปัจเจกขณญาณ” มีอาการ ๑๕ หมายถึง ความตรัสรู้ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๑๐” [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ-สัมมาญาณ-สัมมาวิมุตติ] ที่เรียกว่า “สัมมัตตะ ๑๐-อเสชธรรม” หรือ “ญาณทัสสนะอันมีปฏิวิภูฏ ๓” มีอาการ ๑๒ [ความตรัสรู้แห่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ] หรือหมายรวมถึง “อัสวัคชญาณ” อันมีอาการ ๖๔ ด้วยก็ได้ สำหรับผู้ได้วิชชาสามหรืออภิญญาหก และ (๔) “สัตัพัญญุตญาณ-Omniscience” หมายถึง ญาณคือความเป็นพระสัตัพัญญู พระปรีชาญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งนับเป็นปัญญาญาณใน “สมันตจักขุ” (ข้อ ๕ ในจักขุ ๕) หมายถึง จักขุรอบคอบ ตาเห็นรอบอันหยั่งรู้ธรรมทุกประการ เป็นคุณสมบัติพิเศษของพระพุทธเจ้า หรือเป็นข้อธรรมสูงสุดสำหรับพระศาสดาท่านั้น ในบรรดาปัญญาญาณในวิปัสสนาทั้งหลายที่จะเรียกเป็นอะไรได้นั้น ทั้งนี้สุดแต่ข้อความแวดล้อมในที่นั้นๆ ที่บุคคลพึงจะบรรลุคุณ

วิเศษได้เฉพาะตน ด้วยเหตุนี้ ในการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่ครบถ้วนครบถ้วนความ นั้น คำว่า “ญาณทัสสนะ” หมายถึง การเห็นด้วยวิปัสสนาญาณที่มีพื้นฐานจากจตุตถฌานกุศลจิต [โสภณจิต- จินอันงดงาม] นั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องมีความเข้าใจอย่างถูกต้องทุกขั้นในการปฏิบัติธรรมว่า “ญาณทัสสนะ” มีส่วนเกี่ยวข้องกับ “ความเป็นพุทธะ-พุทธภาวะ” หรือ “ความเป็นอัครตนาถะ” คือ **พึ่งตนเองได้** ฉะนั้น ข้อ ธรรม “ญาณทัสสนะ” จะอยู่ในส่วน ที่เรียกว่า “ปัญญาคุณ” [ปัญญาในสมณะและปัญญาในวิปัสสนา] เพื่อ ชำระจิตใจให้หมดจดจากบรรดาเหล่ากิเลสทั้งหลาย [วิสุทธิ ๗: ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ หรือธรรม ที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมายคือนิพพาน] นั่นเอง ดังนั้น “ญาณทัสสนะ” นั้น ย่อมทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมรู้เห็นสภาวธรรมได้อย่างชัดเจนทั้งที่เปิดเผย ชัดเจนและซ่อนเร้น โดยรู้เห็นสิ่งไม่สามารถเปิดบังซ่อนเร้นได้ หรือฟังคาดคะเนเหตุการณ์ไม่ได้ เพราะ อาศัย “ทิพพจักขุญาณ” เป็นสติปัญญาในการหยั่งรู้หยั่งเห็นได้ทุกประการ

ในประการสุดท้ายนี้ ปรากฏการณ์ที่น่าเป็น “**สิ่งที่ไม่คาดคิด**” [ธรรม-สภาวธรรม-ปรมัตถ ธรรม] ไฉน นั้น ย่อมสามารถล่วงรู้หรือการเห็นด้วยญาณได้โดยการใช้ “ญาณทัสสนะ” [จักขุ-ญาณ-ปัญญา- วิชา-แสงสว่าง] ตามแนวทางปฏิบัติด้วย “**อริยมรรค**” [มัชฌิมาปฏิปทา] ในการพยากรณ์สภาวการณ์ต่างๆ นั้น ไม่จำเป็นต้องอาศัยการคำนวณวงโคจรของดวงดาวในจักรวาลหรือฤดูกาลเวลาประกอบคำทำนายใน การวางแผนดำเนินชีวิตโดยตรง แต่ให้พิจารณาปัจจัยองค์ประกอบในเหตุการณ์เป็นสำคัญ ว่ามีความสัมพันธ์ ในระดับกว้างแคบลึกตื้นมากน้อยเพียงใด ที่เรียกว่า “**ปัจจัยธรรม**” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาวะแห่งจิตของคน ที่ต้องไปสัมพันธ์กับสภาวะแห่งจิตของผู้อื่นที่อยู่รอบข้าง พร้อมด้วยสภาพแวดล้อมทางสังคมแลภูมิประเทศ นอกจากนี้ ควรพึงระวังปัจจัยมิติแห่งเวลาที่เป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในสรรพสิ่ง ทั้งหลายตาม “**กฏอนิจจัง**” คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ประกอบด้วยความแปรปรวน [วิปริตตาม] อันเป็น เหตุให้เกิดสังสารทุกข์ [วิปริตตามทุกข์] ในการพิจารณาเหตุการณ์หนึ่งๆ ที่เกิดขึ้น ย่อมมีองค์ประกอบด้วย ๒ ด้าน ได้แก่ (๑) **กฏธรรมแห่งทางเจริญ** กับ (๒) **กฏธรรมแห่งทางเสื่อม** ทุกอย่างขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นจะ ตัดสินใจเลือกทำในสิ่งใด เพื่อดับทุกข์ทั้งหลายของตนอย่างถูกวิธี ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่น นั่นคือ อยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ นึกคิดประกอบด้วยการใช้ปัญญาและเหตุผลโดยชอบธรรมตามเป็นจริง ไม่ใช่หลงไหลไปตามอำนาจครอบงำแห่งกิเลสตัณหาทั้งหลายด้วยความประมาท ฉะนั้น การไม่ใช้ปัญญา และเหตุผล [มรรคสังขะ-อสังขัญญะ = อโยนิโสมนสิการ] จึงเป็นการใช้ชีวิตไปในทางเสื่อมวิบัติทั้งหลาย ไม่นึกคิดประกอบด้วย “**สัมมาทิฏฐิ**” ในการกระทำความทั้งหลาย [กฏธรรมบท ๑๐] ด้วย ได้แก่ **กายสุจริต ๓-วจีสุจริต ๔-มโนสุจริต ๓** แต่กลับเป็น “**มิถนาคทิฏฐิ**” [กฏธรรมบท ๑๐: **กายสุจริต ๓-วจีสุจริต ๔-มโน สุจริต ๓**] ดังนั้น “**สิ่งที่ไม่คาดคิด**” จึงเป็นได้ทั้ง “**กฏธรรม**” หรือ “**อฏธรรม**” ก็ได้ ที่เป็น “**ปรมัตถ์- ปรมัตถสังขะ**” และบุคคลผู้ที่จะรู้เห็นได้ตามเป็นจริงนั้น ต้องบรรลุเข้าถึง “**ปัญญาเห็นธรรม**” ทั้งหลายตาม เป็นจริง [ธรรมปิติ] เช่นกัน.